

על ריבוי מוסדות קנייניים ואוטונומיה:

מאמר תגובה על ספרו של חנוך דגן "תאוריה ליברלית של קניין"

מאת

טליה פישר*

על קברו של המשורר דוד אבידן חקוק שירו "אדמלה"¹. בהיתוך שבין האדם למילה בכותרת השיר, כמו גם במילות השיר המדודות, אבידן מיטיב לתמצת את הזהות הטוטלית השוררת בין המשורר לבין שירת חייו, בין האדם לבין המילים שהינו, בין מי שאנו לבין סיפור חינו. זו גם הליכה של הסיפור הקנייני, כעולה מספרו המופתי ורחב היריעה של פרופ' חנוך דגן *A Liberal Theory of Property*.²

בספר זה דגן מפתח תאוריה ליברלית מתוחכמת של קניין אשר כופרת בזיהוי של הזכות הקניינית עם החירות השלילית ועם האטומיזם, ואשר רואה במוסד הקנייני כלי לעיצוב סיפור חיים דרך בחירות אפקטיביות ויחסי גומלין עם הזולת. בליבת משנתו ניצב התפקיד שמוסדות קנייניים ממלאים בהקניית האפשרות להגדרה עצמית בדרך של הפעלת בחירה אוטונומית ושל פעולה ושיתוף פעולה עם, ואל מול, אחרים. על פי דגן, המשגה זו של הזכות הקניינית מפנימה לתוכה קשת של ערכים תועלתניים, קהילתניים, חלוקתיים, דליברטיביים, וכאלה הנוגעים לאישיותיות (personhood). הערכים הללו אינם מומשגים על ידי דגן כערכים אולטימטיביים של קניין, ובה בעת אין הם נבלעים באורח מלא בהגדרה העצמית. יש להם מקום וערך אינטרזוניים ואינסטרומנטליים בשל היותם חלק ממרכיבי העצמיות, ובשל התפקיד שהם ממלאים בעיצוב סיפורי חיים. הם ניצבים בצד האוטונומיה, שבה דגן רואה את התכלית המכוננת והיסודית של הזכות הקניינית. עוד לשיטתו של דגן, נקודת האיזון הנורמטיבית בין מכלול הערכים הללו אינה צריכה להיות אחידה או מוכתבת מראש. תחת זאת, יש לאפשר רפרטואר של נקודות איזון ושל קטגוריות קנייניות שביחס אליהן ניתן יהיה להפעיל בחירה. כלשונו:

A liberal property law need not decide on the proper balance of values and, instead, should support multiple

* טליה פישר היא פרופסור מן המניין בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב.
1 דוד אבידן *אדמלה* (2001).

2 HANOCH DAGAN, A LIBERAL THEORY OF PROPERTY (2021)

property types affording people options to choose their favorite one... If property law is to live up to its promise of enhancing autonomy, it must offer people a rich inventory of property types for each sphere of human action and interaction.³

לפי דגן, אם כן, על דיני הקניין (לפחות במיטבם) לחתור להתאמת תצורות שונות של זכויות למוסדות קנייניים שונים, כאשר כל מוסד קנייני שכזה משקף ומכונן נקודת איזון נורמטיבית ספציפית בין ערכים קנייניים התואמים את ההקשר החברתי המסוים. מה שנחזה בעיני המוניסט כקופוניה נורמטיבית מהווה, לשיטתו, פסיפס עשיר שמקדם אוטונומיה. זאת, משום שפלורליזם קנייני מאפשר חלוקה של המרחב החברתי למגוון אופני פעולה ויחסי גומלין אנושיים, ופותח פתח להפעלה נמשכת ודינמית של בחירה ביחס אליהם. בחירה זו, לשיטתו של דגן, היא קונסטיטוטיבית לקיום אוטונומי.

רבות מהנחות היסוד של תאוריית הקניין הליברלית מבית מדרשו של דגן מקובלות עליי: כך, לגבי הטענה שהאופנים המגוונים שבהם אנו עושים שימוש בנכסים שבבעלותנו משקפים ומעצבים את מי שאנו. הוא הדין כאשר להכרה בכך שהמשטר הקנייני מבנה את יחסינו עם הזולת, מתווה את אפשרויות הבחירה הפתוחות בפנינו, ולכן כרוך ביכולתנו לנסח את סיפור חיינו. עוד אני מזדהה עם הזיקה שדגן יוצר בין בחירה ופלורליזם לבין אוטונומיה, ועם הנחתו העקרונית שריבוי אפשרויות בחירה אפקטיביות – לרבות במישור הקנייני – חיוני לקיום אוטונומי. המחלוקת היסודית שלי עם המשנה הקניינית של דגן נעוצה בטיבה של הרחבת קשת האפשרויות המדוברת. בעוד שעבור דגן הרחבת קשת הבחירה מתבטאת בעיקר בריבוי סוגים של מוסדות קנייניים, הרי שלשיטתי הזיקה בין הזכות הקניינית לאוטונומיה נעוצה בראש ובראשונה בהרחבת השליטה בתוככי כל זירה קניינית. אני סבורה כי ניתן לאתגר את הזיקה שדגן יוצר בין עצם הריבוי של סוגי המוסדות הקנייניים לבין אוטונומיה, ודאי וודאי כאשר בצד ריבוי זה מתרחש צמצום של מרחב הבחירה והשליטה שניתן להפעיל ביחס לנכסים שבבעלותנו, וביחס לפעולתנו בתוככי כל זירה ומוסד קנייניים.

למחלוקת זו יכוונו חיצו בקורתי. דבריי יחולקו לשלושה ראשים: השניים הראשונים יוקדשו לסיבות שבעטיין הרחבה של רפרטואר המוסדות הקנייניים עלולה שלא לקדם אוטונומיה. בראשון שבהם אבקש לאתגר את הקו שדגן מותח בין ריבוי של מוסדות קנייניים לבין הרחבת קשת הבחירה במישור החברתי. בשני אבקש לאתגר את הקו שדגן מותח בין ריבוי מוסדות קנייניים וחברתיים לבין שכלול הבחירה; בחלק השלישי של הדיון אסיט את נקודת המבט מהרחבת הרפרטואר של מוסדות קנייניים, ואייחד אותו לליבון הזיקה שבין אוטונומיה לבין קשת הבחירה בתוככי כל זירה ומוסד קנייניים.

א. תרגום הריבוי של המוסדות הקנייניים למישור החברתי

קטגוריות קנייניות בפרט, ומשפטיות בכלל, מכוננות בחירה, וממלאות במובן זה תפקיד בסיסי בהגדרה עצמית. כך, למשל, נדרשות קטגוריות של "בעלות" על מקרקעין או של "נישואין" עם אדם כדי שנוכל להפעיל ביחס אליהן בחירה ולהחליט האם ברצוננו להתחייב לסוג קשר מעין זה. הוא הדין בקטגוריות קנייניות דוגמת בעלות במשותף על נכס, שותפות עסקית, שכנות בבית משותף או חברות בקיבוץ. הבחירות במרקמי היחסים הללו קשורות בטבורן לעיצוב סיפורי החיים ולקיום האוטונומי. ואולם, כשם שהקטגוריות המשפטיות והקנייניות מכוננות בחירה, כך הן גם מגבילות ותוחמות את אופק הבחירה האפשרית. למשל, הקטגוריות של נישואין או של ידועים בציבור מאפשרות לי לבחור תצורות התקשרות ארוכות טווח עם בן זוגי, אך מונעות ממני להינשא לשני אנשים במקביל או לבנות תא משפחתי ששולל זכויות רכושיות, דוגמת הזכות למזונות.⁴ כשהקטגוריות הקנייניות קובעות ומעצבות את האפשרי, הן בהכרח מסרטטות גם את קווי המתאר של מה שאינו בגדר האפשר. לאור ההבנה של התפקיד הדואלי שקטגוריות ומוסדות קנייניים ממלאים הן בעיצוב הבחירה והן בהגבלתה, אבקש להפנות את הזרקור אל הזיקה החמקמקה שבין ריבוי של קטגוריות ומוסדות קנייניים לבין בחירה ואוטונומיה. ראשית, כאמור, אבקש לאתגר את הקו שדגן מותח בין פלורליזם של מוסדות קנייניים לבין פלורליזם במישור החברתי.

מושג ה"פלורליזם" ממלא פלורליזם של תפקידים במשנה הקניינית של דגן – החל בהמשגה הפלורליסטית של הזכות הקניינית, עבור דרך ההסתמכות על פלורליזם של מוסדות קנייניים, וכלה בפלורליזם במישור הנורמטיבי. כך, לשיטתו של דגן, הזכות הקניינית אינה עשויה מקשה אחת ואין בבסיסה גרעין או עיקרון מארגן יחיד ומונוליטי, אלא היא מקבץ פלורליסטי של לוגיקות מארגנות שפועלות בעת ובעונה אחת. במקביל, משנתו של דגן נשענת על פלורליזם של מוסדות קנייניים אשר מכוננים ומשקפים – כך הוא טוען – את הדרכים האידאולוגיות שבהן בני אדם מתקשרים ביניהם בהקשרים חברתיים שונים. לבסוף, תאוריית הקניין של דגן מבוססת גם על פלורליזם של ערכים, בהם תועלתנות, אישיותיות (personhood), קהילתנות ועוד. ואולם, בעיניי, ישנו מאפיין פלורליסטי נוסף של דינים ומוסדות קנייניים שעליו חשוב להתעכב, והכוונה לפלורליזם באשר ליחסי הגומלין שבין המישור הקנייני לבין המישור החברתי. לתפיסתי, זירות ומוסדות קנייניים נבדלים זה מזה לא רק במאפייניהם או בתמהילים הנורמטיביים שהם מגלמים, אלא גם בצל שהם מטילים על אינטראקציות חברתיות, ובמידת הזליגה שהם יוצרים בין המישור הקנייני לבין המישור החברתי. יש זירות ומוסדות קנייניים שזיקתם למרקמי יחסים בין-אישיים, לפעולה ולשיתופי פעולה אנושיים – ובאופן מעמיק יותר, לעיצוב סיפור החיים של בני אדם – אכן נדמית להיות הדוקה, ושבמסגרתם התרגום של הטיפולוגיה הקניינית למישור החברתי עשוי בהחלט להיות מיידית ומתבקש. הזירה הקניינית של נכסי הנישואין עשויה לשמש דוגמה לכך.

4 ס' 2(א) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) התשי"ט-1959.

המשטר הקנייני שחולש על נכסי הנישואין צפוי לעצב את מרקמי היחסים בתוך התא המשפחתי, להשפיע על מערך הציפיות של בני זוג נשואים זה מזה ועל מערך הציפיות החברתיות מהם; להשליך על יחסי הכוחות בין גברים ונשים בחברה, ולגזור גזרה גם ביחס לסיפורי החיים של מי שמנועים מלהינשא; ההשלכות המיידיות הללו שבין המשפטי לחברתי נעוצות, בין היתר, בכך שבמרכזה של הזירה הקניינית שעניינה נכסי הנישואין ניצבים יחסים עבים ואינטימיים, שחלוקת הנכסים מהווה רק פן אחד שלהם, וכן שזירה זו מזוהה מאוד עם אישיותיות (personhood) ועם זהות עצמית. מנגד, בהקשר של זירות קנייניות אחרות, כמו למשל זירת סימני המסחר, לא ניתן להניח הנחות דומות שתתמוכנה במסקנה כי פלורליזם טיפולוגי במישור הקנייני-משפטי ייתרגם לשכלול היכולת לעצב ולספר סיפור חיים. בעוד שמוסדות קנייניים דוגמת הקיבוץ דומים לנכסי הנישואין, בהיותם כרוכים בזהות, הרי שמוסדות קנייניים רבים אחרים אינם משיקים באורח ממשי להגדרה עצמית, לעיצוב זהות ולניסוח סיפורי חיים. במילים אחרות, המעבר מהרובד המשפטי-קנייני למישור הסוציולוגי אינו הכרחי או אוטומטי על פני כלל הזירות הקנייניות, ובאופן נגזר כך גם ההשלכה של קונפיגורציות קנייניות על אוטונומיה.

סיבה נוספת שבעטייה ריבוי סכמות קנייניות עלול שלא להתרגם למגוון אפקטיבי רחב יותר של אינטראקציות במישור החברתי נוגעת לכוח המנרמל שיש למבנים ולמוסדות משפטיים. כפי שכתב הסוציולוג הנודע בורדייה, המשפט מתקף את תצורות החיים הממשיות והסימבוליות של הרוב הדומיננטי, וממיר את מה שנעשה באופן תדיר או גולרי במה שראוי שיעשה מבחינה נורמטיבית. יודגש כי הדברים חלים גם במצבים שבהם מדובר בכללים משפטיים דיספוזיטיביים.⁵ זאת ועוד, ככל שהנורמות שזוכות להכרה משפטית מקנות תוקף לפרקטיקות שמאפיינות פלחים רחבים יותר של האוכלוסייה, כך גדל הפוטנציאל המנרמל של המשפט ושל הקטגוריה המשפטית, וכך קטנה בהתאמה הנטייה לסטות מברירות המחדל או לחשוב על הסטייה מהן כדבר שהוא בגדר האפשר. אם ניקח את הדוגמה של נשואים וידועים בציבור – בעולם המוגבל לקטגוריה הקניינית של נכסי הנישואין בלבד הפלח באוכלוסייה שהקטגוריה חולשת עליו צנוע יותר, ובהתאמה גם הפוטנציאל המנרמל של ברירת המחדל הזו. מנגד, בעולם שבו הקטגוריות הקנייניות כוללות גם את מוסד הידועים בציבור, שתי הזירות הקנייניות גם יחד – זירת הנישואין וזירת הידועים בציבור – חולשות יחדיו על מרחב זוגי ומשפחתי משמעותי בחברה.⁶ התוצאה המסתמנת היא שכלול של כוחן המנרמל המצרפי, וקושי גדול יותר לרמיין או לקדם סדר יום זוגי וקנייני חיצוני להן. לשון אחר, הריבוי של מבנים ומוסדות קנייניים עלול ליצור אשליה של בחירה, ובפועל להגביל – ולא להרחיב – את הדמיון המשפטי והחברתי ואת הטווח האפקטיבי של אינטראקציות אפקטיביות בחברה.

Pierre Bourdieu, *The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field*, 38 Hastings L.J. 814 (1987)

Cynthia Grant Bowman, *Social Science and Legal Policy: The Case of Heterosexual Cohabitation*, 9 J.L. & Fam. Stud. 1, 45–48 (2007)

ב. תרגום הריבוי של המוסדות הקנייניים והחברתיים לשכלול הבחירה

עד כה ביקשתי לאתגר את הקו שדגן מותח בין פלורליזם של מוסדות קנייניים לבין פלורליזם של אינטראקציות אפשריות במישור החברתי. עתה אניח שהטיפולוגיה הקניינית הצליחה לחלחל לרובד החברתי, ואפנה לאתגר את הקו שדגן מותח בין ריבוי אינטראקציות במישור הקנייני והחברתי לבין שכלולה של בחירה. גוף מחקר גדול בתחום הכלכלה ההתנהגותית והפסיכולוגיה הוקדש בשנים האחרונות לתופעת ה-Choice Overload, שמתארת מצבים שבהם הרחבת קטגוריות הבחירה אינה מיתרגמת בהכרח להגדלת אפשרות בחירה, ודאי שלא לשכלול תוצאותיה. מחקרים אלו קשרו בין ריבוי אופציות שמתוכנן ניתן לבחור לבין שורה של תופעות, החל מהימנעות מבחירה, עבור דרך דחיית בחירה וכלה בתחושת שליטה ושגשוג נפשי מוגבלים יותר.⁷ הדברים עשויים להיות תקפים, כמובן, גם לבחירה בין אופציות קנייניות, לרבות כאלו שהצליחו לעשות דרכן לרובד החברתי. אדגים את הדברים על אחת מהתופעות שהועלו בספרות המתוארת: התמקדות יתר בבירור המחדל. תופעה זו, המכונה גם "הדביקות של ברירות מחדל", מתייחסת לנטייה של פרטים לבכר את ההסדרים (במקרה שלנו, הקנייניים) המוצעים במסגרת ברירות המחדל בשיעורים גבוהים יותר משהיו עושים אילו הייתה בחירתם פתוחה לחלוטין.⁸ יש מקום לחשש כי הרחבה של רפרטואר ברירות המחדל הקנייניות יעמיק, בהתאמה, את הנטייה לבכר את ההיצמדות לאחת מהן על פני בחירה עצמאית. זאת על רקע עלויות עסקה, ומשום שהמרחק האפריורי בין לפחות אחת מברירות המחדל לבין העדפות הצדדים צפוי להצטמצם. במובן זה, יש קשר בין ריבוי ברירות המחדל הקנייניות לבין מידת הדביקות שלהן. ריבוי זה עלול למנוע הבניה חלופית ויצירתית יותר של אינטראקציות אנושיות ושל שימוש בנכסים קנייניים. הוא עלול לתמרץ את נמעני המשפט לדבוק בבירור המחדל הקיימות יותר משהיו עושים אילו היו ניצבים בפני ברירת מחדל יחידה שמצויה מרחק רב ממערך העדפותיהם. אם נשוב לדוגמת הנישואין, הרי שבעולם שבו פרטנרים רומנטיים ניצבים בפני הרפרטואר (הדיספוזיטיבי) המצומצם והבינארי של נישואין או העדר נישואין בלבד, התאים המשפחתיים שהם ישכילו להרכיב וההסדרים שיגבשו ביניהם עשויים להיות עשירים ויצירתיים לאין ערוך יותר מאשר בעולם שבו הקטגוריה המשפטית הקבועה מראש של "ידועים בציבור" עומדת להם כאופציה נוספת, זמינה ומיידית.

אדגיש, איני כופרת באפשרות שדגן מעלה שריבוי תצורות קנייניות יאפשר, ולו באופן טנטטיבי, פילוח עשיר יותר של מרקמי היחסים הבין-אישיים והחברתיים וייתרגם לבחירה רבה יותר או לבחירה משוכללת יותר. אולם, אני חושבת שמדובר בהנחות אמפיריות ביסודן, שככאלה הן דורשות תימוכין, ושיש סיבות טובות לחשוש

7 ראו BARRY SCHWARTZ, THE PARADOX OF CHOICE: WHY MORE IS LESS (2004).
8 Richard Thaler and Cass Sunstein Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness (2008).

מתוצאות הפוכות בחיי המעשה. עוד אדגיש, הביקורת שאני מציעה כלפי ההתמקדות בריבוי המוסדות הקנייניים תקפה, ביתר שאת, כאשר מתלווה אליה קריאה לצמצום פוטנציאלי של מרחב הבחירה והתמרון של בעל הזכות הקניינית בשל הפנמה של ערכים ציבוריים וקהילתיים לתוככי כל אחד מהמוסדות הקנייניים הללו. לדין זה אפנה כעת.

ג. יחסי הגומלין שבין ריבוי מוסדות קנייניים לבחור מתוכם לבין ריבוי אפשרויות הבחירה בתוככי כל מוסד קנייני

המונח "אוטונומיה" הוא מונח עמום.⁹ ניתן לייחס לו משמעויות רבות ותפקידים שונים בתוך המשנה ובמסגרת המדינה הליברלית. אולם, המוטיב שעובר כחוט השני בין כל המשגות באשר הן (לרבות במונחי בחירה ועיצוב סיפור חיים) עוסק במרקם היחסים שבין פרטים לבין פעולותיהם, ובין פעולותיהם לבין מערך ההעדפות שלהם. סוכן ייחשב אוטונומי אם פעולותיו עולות בקנה אחד עם העדפותיו, ואם העדפותיו הן פרי בחירה שלו.¹⁰ תנאי הכרחי לכך הוא היכולת לפתח העדפות, תוך שימור רמה מינימלית של ניתוק מהעדפות הזולת (אף על פי שיכולים להתקיים יחסי גומלין בין ההעדפות, כמובן). לא ניתן להחשיב אדם כפועל באורח אוטונומי אם העדפותיו באות לעולם מתוך תהליך הסתגלותי גרידא. על מנת להפוך לסוכן אוטונומי על הפרט להיות מסוגל לגבש העדפות באורח שאינו תלוי לחלוטין בהעדפותיהם ובחירותיהם של אחרים.¹¹ הקניין הוא אחד המוסדות החברתיים החשובים בהבטחת אי התלות המתוארת. הוא יוצר חיץ בינינו לבין הזולת, ומייצר מרחבים שבהם נשמרת רמה מינימלית של ניתוק מהעדפותיהם של אחרים, פרטים או קולקטיבים. לקניין פוטנציאל לתחום את יחסינו עם הזולת, באופן שהופך את בחירותינו ואת סיפור חיינו ל"שלנו". בכוחו לייצר מרחב שבו הבחירות שלנו אינן כפופות לשיפוטם ולהעדפות של אינדיווידואלים אחרים, של קהילות וקולקטיבים, וכמובן של המדינה.

ברי כי סיפור החיים שלנו מושפע מסיפור החיים של זולתנו, ושהחברה שבה אנו פועלים משמשת עבורנו תיבת תהודה; ברי שלא ניתן לנטרל לחלוטין השפעות חיצוניות על תהליכי הבחירה שמעצבים את חיינו; עוד ברי שסיפור החיים שלנו לא רק מושפע מזה של הזולת, אלא גם משפיע על סיפור חיו של מי שחי לצידנו, ושזכות הקניין אינה, ולא ראוי שתהיה, אבסולוטית. אולם, חרף המתחים הללו, ודווקא על רקעם, יש להקפיד ולשמר את הסגולה הטרומית של זכות הקניין כמייצרת מרחב של קבלת החלטות אוטונומי ומבודד, ככל הניתן, משיפוטם חיצוניים. אף על פי שבידודו

Mas May, *The Concept of Autonomy*, 31 AM. PHIL. Q. 133, 133 (1994); Yochai Benkler, *Siren Songs and Amish Children Autonomy, Information, and Law*, 76 N.Y.U.L. Rev. 23, 34 (2001).

10 Benkler, שם.

11 שם.

ההרמטי של המרחב הקנייני אינו בהישג יד, הרי שעצם השאיפה האידיאלית לניתוק ולמרחב מבודד מעין זה היא בעלת נפקות.

שימור הסגולה המבודדת של המוסדות הקנייניים ושל הזכות הקניינית חיוני לא רק לחלקים האטומיסטיים של הקיום שלנו, או לרבדים בסיפור חיינו שעניינם הניתוק מהזולת. הדברים נחוצים גם, ואולי ביתר שאת, בהתייחס למרחבים של הקיום האנושי שבהם אנו מבקשים לקיים יחסי גומלין עם פרטים אחרים או עם הציבור הרחב. על מנת שניתן יהיה לייחס משמעות ולגזור גזרה משיתופי הפעולה האנושיים שלנו, הרי שהאופציה של העדר שיתוף פעולה, חלקי או מלא, צריכה להיות עבה וממשית. כאשר שיתוף הפעולה נכפה עלינו, אם לא בעצם קיומו הרי שבמתכונתו ובקווי המתאר שמאפיינים אותו, המשמעות שניתן לגזור, מעצם הנכונות להתקשר עם הזולת באופן הרלוונטי, מתרוקנת מתוכן מסוים. כך, למשל, נכון הדבר שעצם הבחירה במוסד הקנייני (נניח, כניסה אל מוסד הנישואין) נותרת בעלת משמעות, אולם כאשר חיי הנישואין כוללים רשימת מכולת סטנדרטית של מאפיינים קנייניים, לא ניתן לייחס לכל רובד ורובד את המשמעות – במונחי בחירה ושיקופה – שהוא היה מקבל בעולם שבו קווי המתאר של הנישואין היו אוטומטיים פחות.

לבסוף, אל מול תפיסה של חירות שלילית, שממשיגה אוטונומיה אך במונחים של העדר התערבות חיצונית, דגן מציב תפיסה קניינית שמרימה על נס את אפשרויות הבחירה האפקטיביות ואת החירות החיובית. על הרצף המתואר אני מבקשת לשים דגש חזק, יותר משעושה דגן, על המשגה של האוטונומיה במונחים של הזכות **שלא** לבחור. אני מבקשת להדגיש את ההבנה של אוטונומיה גם במונחים של הימנעות מבחירה, של פעולה באורח מנותק מקטגוריות הבחירה שהזולת מציב לפתחנו. טענתי היא כי סיפור חיינו הוא תולדה לא רק של הבחירות שאנו בוחרים; לא פחות מכך הוא תולדה של הבחירות וההכרעות שאנו נמנעים מעשות – של הזהות הסותרת לפרקים שמאפיינת אותנו, של הקיום שלנו בין העולמות ובין הסדקים. יש להבין את הקניין הפרטי ולשמר את תפקידו גם במונחים הללו, כמגן עלינו מפני כוחם של מוסדות ציבוריים, קהילתיים או אפילו של פרטים לתבוע מאיתנו בחירה. יש להמשיג את זכות הקניין כמגינה לא רק על ריבונותנו על סיפור חיינו, אלא גם על המרחבים שבהם סיפור חיינו נפרט לסיפורי חיינו – כאלו שנעדרים מרכיב עקבי ולכיד עם התחלה, אמצע וסוף; יש לשמר את התפקיד של המרחב הקנייני בהגנה על האתרים שבהם קיומנו נותר פרגמנטי ורצוף סתירות, אותם מרחבים שבהם אנחנו לא יותר מקטעי משפטים או אסופה של מילה ועוד מילה:

“המלה שהייתי
המלה שאהיה
המלה שהייתי
לפני לדתי
המלה שאהיה
אחר מותי

המלה שהיתה בי
המלה שאיתי"

(דוד אבידן, "אדמלה")